

H. Nagy Péter

Irodalomtörténész, kritikus, tudománypopularizáló, az *Opus*, a *Partitúra* és a *Prae* szerkesztője. A komáromi Selye János Egyetem Tanárképző Karának oktatója (Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék), az MA Populáris Kultúra Kutatócsoport alapító tagja. 16 önálló tanulmánykötete jelent meg. Érsekújváron él.

Radnóti Miklós halálának 70. évfordulójára

Radnóti Miklós költeményeinek értelmezését a mai napig erősen befolyásolja a szerző tragikus sorsának ismerete. Mivel azonban az életrajzi megközelítés nem lehet elégséges az egyes versek megértéséhez, Radnóti alkotásait sem igazán tanácsos kizárólag életrajzi dokumentumként olvasni. Bár az életműben keresztelkedő avantgárd örökség és újklasszicizmus nem hoz létre a József Attila-i vagy Szabó Lőrinc-i lírához hasonló kezdeményező poétikát, Radnóti a legnépszerűbb költőink egyike, s a versei iránti szakmai érdeklődés is lankadatlan. Másrészt az életmű nem illeszthető be problémamentesen a holocaust nemzetközi irodalmának kánonjába, ám Radnóti műveivel mégis tüzetesebben foglalkoznak Nyugat-Európában és Észak-Amerikában, mint szülőhazájában.

A költő halálának 70. évfordulója alkalmából áttekintjük röviden a szerző pályaképét, majd egyik legjelentősebb költeményével foglalkozunk – az életrajz bevonása nélkül. Radnóti Miklós első versei a *Jóság* című antológiában jelentek meg 1929-ben, majd első kötete *Pogány köszöntő* címmel 1930-ban látott napvilágot. Egyik alapítója volt a szegedi egyetem hallgatóiból alakult baloldali Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiumának. 1931-ben jelent meg *Újmódi pásztorok éneke* c. kötete, amelyet a budapesti ügyészség „vallásgyalázás és izgatás” vádjával elkoboztatott. 1933-ban látott napvilágot harmadik kötete, a *Lábadozó szél*. A következő évben a szegedi egyetemen a bölcsészettudományok doktorává avatták, értekezését *Kafka Margit művészi fejlődése*

címmel írta. 1935-ben jelent meg *Újhold* című kötete, majd a következő évben a *Járkálj csak, halálraítélt!*, amelyet a Nyugat gondozásában tett közzé, s amelyért Baumgarten-jutalommal tüntették ki.

Az 1938-ban megjelent *Meredek út* című kötetében kezdte közölni eklogái sorozatát. A következő évben hozzákezdett Apollinaire verseinek fordításához, a *Guillaume Apollinaire Válogatott versei* 1940-ben látott napvilágot (a kötetben Radnóti és Vas István fordításai olvashatók). Ebben az évben jelent meg a *Válogatott versek* is. (Ősszel munkaszolgálatra hívták be.) 1942-ben újabb fordításai készültek: *La Fontaine: Válogatott mesék*, majd a következő évben *Orpheus nyomában* címmel megjelentek válogatott versfordításai. 1944-ben ismét munkaszolgálatra rendelték; majd a német Todt-szolgálatnak az akkori jugoszláviai Bor közelében felállított táborába, Lager Heidenauba hurcolták. Októberben nyugat felé hajtották a munkaszolgálatosokat, Radnótit november 9-én Abda község határában agyonlőtték. Utolsó versei viharkabátjának zsebében egy noteszének első lapján öt nyelven a következő olvasható: „Ez a jegyzőkönyvecske Radnóti Miklós magyar költő verseit tartalmazza. Kéri a megtalálót, hogy juttassa el Magyarországra, Ortutay Gyula dr. egyetemi magántanár címére.” Posztumusz kötete *Tajtékos ég* címmel 1946-ban jelent meg.

Rátérve a költészetre, az újklasszicizmus térhódítása a kanonizált formák és a régi hagyományok felelevenítésével járt együtt a 30-as években.

Radnóti mindenekelőtt a latin idillek romantikus átértelmezéseit és a biedermeier művészet eklekticizmusát tanulmányozta. Korai verseit általában nem tartja igazán jelentősnek az irodalomtörténet-írás. Első kötete, a *Pogány köszöntő* szürrealisztikus képekből, a bibliai jövendőmondás felidézéséből, a pásztorok költészet modalitásából és a közösségi hangnem szólamaiból építkezve hozott létre egy, a sokszínűség elvét megvalósító kompozíciót. A különböző stílusok problémátlan összeillesztéséből származó fogyatékoságok, az antik elégia és a bibliai utalások lényegi továbblépés nélkül ismétlődtek az *Újmódi pásztorok éneke*ben. A *Lábadozó szél* didaktikus, célzatos versei pedig minden bizonnyal Radnóti költészetének mélypontját jelentik. Nem véletlen, hogy Babits Mihály *Népiesség* című éles hangú cikkében többek között ebből a kötetből vett példák alapján vitatta az „új népiesség” létjogosultságát.

A 30-as évek közepén Radnóti Kassák hatására megismerkedett az ún. „primitív” művészet avantgárd kultuszával (pl. fekete Afrika népköltészetének francia fordításaival). Az afrikai szövegek francia átültetéseit Radnóti szabadon alakította tovább, s *Újhold* című negyedik kötetének ezek a többszörös átköltéssel készített szövegek kölcsönöznek némi eredetiséget. Ugyanakkor mégsem ez, hanem a klasszikus ókor műfajaival és a keresztény hagyomány beszédmódjaival (pl. protestáns énekek) létesíthető szövegközi kapcsolatok vezetnek Radnóti költői nyelvének megújulásához, mely elsőként a *Járkálj csak, halálraítélt!* c. kötet verseiben lesz nyilvánvaló. A ha-

gyománnyok megtartására, átsajátítására berendezkedett poétikai látásmód, a szövegközöttség tapasztalatával való szembesülés már egyértelműen meghatározza *Meredek út* című kötetének képköltését, nyelvsméltóit. A vergiliusi „műfajt” imitáló *Első ecloga* például a tradicionális forma felelevenítését a magyar nyelv összefüggésrendszerének közbeiktatásával valósítja meg: „Írok azért, s úgy élek e kerge világ közepén, mint / ott az a tölgy él; tudja, kivágják, s rajta fehérlik / bár a kereszt, mely jelzi, hogy arra fog irtani holnap / már a favágó, – várja, de addig is új levelet hajt.” Az idézetben szereplő szavak (pl. kerge, fehérlik) arra utalnak, hogy a fiktív Költő szövege a nyelvi emlékezetre támaszkodik, ily módon erősítve meg a tematika organikus hasonlatát (a „kerge” a „birka” szóval kapcsolódik össze a beszélt nyelvben, ami egyben a forgó mozgás képzetét is felidéz).

Radnóti újklasszicista poétikája lényegében nem módosult utolsó kötetének összeállításakor (bár kétségtelen, hogy – mint elemzői általában megjegyzik – a „halálközelség” megszólaltatása befolyásolja a versek hangnemét, pl. a fogolytáborból hazaküldött darabok esetében). A műfaji és verselési minták követése ugyancsak gyakori a *Tajtékos égben*, példaként említhető a *Nyugtalan órán c.*, Berzsenyi alkaioszi strófáit utánzó óda; a szapphói szakaszokban írt *Mint a halál*; a nibelungi sort az alexandrinnal párosító *Második ecloga*. Radnóti értelmezői általában az eklogákat – ezeket a belső párbeszédhez, tehát monológhoz hasonló elmélkedő verseket – tekintik az életmű csúcspontjának. Ezek mellett az utolsó kötetben olyan versek is találhatók, amelyek a német romantika és az expresszionista líra kezdeményezéseivel kapcsolódva hoznak létre – Kosztolányi és József Attila egyes költeményeihez hasonló – rövidebb, a természeti leírást fogalmi struktúrává alakító kompozíciót (pl. *A mécsvirág kinyílik*, *Álomi táj*, *Majális*, *Gyökér*). A kötet kiemelkedő darabja az *A la recherche...* c. vers, amely Proust főművére utalva a *Zalán futása* hangvételével párosítja az emlékezés folyamatát: a költemény egymásba szövi a fiktív látványok és a lírai „kellékek” érzékelhetőségét. A *Tajtékos ég* kompozícióját két olyan darab zárja, melyek a Radnóti életmű egészének reprezentatívává váltak. Az *Erőltetett menet* 1944. szeptember 15-én keletkezett a bori

lágérben; a négy rövid versből álló *Razglednicák* szintén 1944-ben született: az első augusztus 30-án „A hegyek közt”, az utolsó néhány nappal a költő kivégzése előtt. A továbbiakban az *Erőltetett menet* rövid elvezetésekor a nyelvtörténeti összefüggések felől közelítünk annak poétikai tapasztalatához.

A vers első hatsoros mondata a cím által előlegezett szituáció jelenetszerű, de általánosítható kifejtését tartalmazza. A megszólaló tételszerű állításokban beszél el egy általános alany tevékenységét, miközben véleményezi is azt, nyomtatékosítva kijelentésének igazságtartalmát: „Bolond, ki földre rogyván fölkél és újra lépked, / s vándorló fájdalomként mozdít bokát és térdet”. A beszélő először a „Bolonddal”, majd a „vándorló fájdalommal” azonosítja a mondat alanyát, ily módon egyszerre minősíti és körvonalazhatatlanná teszi annak „alakját”. A következő tagmondat „de” kötőszava szintaktikai többértelműséget jelez, ugyanis egyrészt összeolvasható az előző megállapítással (bolond, aki mindezek ellenére útnak indul), másrészt el is választható tőle (bolond, aki mozdul, de mégis útnak indul). Ez kiemeli a „bolond” szó többértékűségét is, hiszen az utóbbi esetben nem terjeszthető ki hatóköre a „de” utáni mondatrész alanyára. Az első két-két sor szerkezete ugyanakkor a mellérendelés mentén tükrözi is egymást: „újra lépked, s (...) mozdít”, „útnak indul, (...) s (...) maradni úgyse mer”. Az olvasás automatizmusának megakasztását a szöveg tipográfiaiailag is jelöli a sorközépi cezúrákkal (erre később még visszatérünk). Az ötödik sor színre viszi az egyes szám második személyt („s ha kérdezed, miért nem?”); a kérdés az előző tagmondatra („maradni úgyse mer”) vonatkozik, és azonnali választ kap. Ennek a szerkezetnek fontos következménye, hogy visszautal a „bolond” kérdésességére: megerősíti (bolond, aki egy bölcsebb, szebb halálban reménykedik), de ellentétezi is (de mégis útnak indul, mert bölcsebb, szebb halál várja), amit a két szó szembenállása is kifejez (bolond/bölcsebb). Az első mondat tehát lineáris, de egymást felülíró értelmezéseket is lehetővé tesz. Emellett kétféle halál viszonyrendjébe helyezi a szöveg általános alanyait. A mondat képszerkezete pedig a címben jelölt „menet” horizontális síkjáról a vertikális mozgásokra („fölkél”, „emel”) tereli a figyelmet.

A következő négy soros mondat felütése visszacsatol a vers kezdőpontjához, és az újabb ellentétezésen keresztül egyben tovább is fűzi a kijelentések sorozatát („Pedig bolond a jámbor”). Ugyanakkor visszarendezi a szintaktikai többértelműségből adódó viszonyokat, mert a beszélő kompetenciáját erősíti meg (tudja azt, amit a jámbor bolond nem: „ott az otthonok / fölött régóta már csak a perzsel szél forog, / hanyattfeküdt a házfal” stb.).

A vers következő, a gondolatjelig tartó egysége többszörösen is újraalakítja a szöveg jelrendszerét. Egyrészt megszólal az egyes szám első személy („Ó, hogyha hinni tudnám”), másrészt uralkodóvá válik a feltételes mód, harmadrészt antropomorfizmusok (megszemélyesítések: pl. „nyárvégi csönd napozna”, „álmos kertek”, „gyümölcsök ringnának meztelen”) kapnak hangsúlyt az aktív, felfelé irányuló mozgást asszociáló igék után. Mindebből következik, hogy ezekhez a részekhez többféle perspektíva társítható: lehetséges, hogy a megszólaló én azonosítható az előző részek beszélőjével; de az is, hogy itt a „bolondként” aposztrofált általános alany beszéde konkretizálódik (az ő hangját halljuk). Ha az előbbi felől olvassuk a sorokat, akkor a beszélői pozíció megváltozását konstatálhatjuk, hiszen a „mindentudó” hang feltételes modalitással társul és az önmeggyőzés retorikáját kezdi el működtetni. Ha az utóbbit tüntetjük ki, akkor viszont a szöveg párbeszéd formát ölt, amelyet meg is erősít az utolsó két sor énté viszonyt feltételező mondat szerkezete („de hisz lehet talán még! a hold ma oly kerek! / Ne menj tovább, barátom, kiáltásom! s fölkelek!”). Ebben az esetben a vers dialógussá alakul. Ugyanakkor a vers olvasható úgy is, hogy mindvégig monológot hallunk, egy énhez rendelhető szöveget, amely önmagát győzi meg arról, hogy „Bolond, ki ... fölkél, ... de... fölkelek”. Ekkor az utolsó két sor megkettőzi az ént és önmegszólításként olvasható. Ez alapján a vers olyan körös szerkezetű alakul, amelynek kezdete és vége nem pusztán egymásban tükröződik, de egyidejű is. Sőt, az sem zárható ki, hogy éppen a vég alakzata után kezdődik az öneszmélés folyamata.

Mindezek alapján látható, hogy a vers címe sem szolgál egyértelmű utasítással, hiszen a szöveg szerveződése felől olvasva több funkciójú lehet: nem feltétlenül egy olvasás előtti szituációt

jelöl, hanem éppen annak önfeltáró játékát (az erőltetett menet a feleszmélés folyamata). A vers tematikájában fontos szerepet betöltő kétféle halál közötti választás pedig olyan allegóriaként nyerheti el funkcióját, amely a grammatikai alanyok cserélhetőségének olvasásfüggő elrendezését sugallja.

Említettük, hogy a sorok közepén elhelyezett cezúrák fontossá válhatnak az olvasás szempontjából. Ha a fentiek fényében vesszük szemügyre az *Erőltetett menetet*, akkor láthatóvá válik, hogy ennek is többféle funkciója lehet. Egyrészt a tipográfiai elrendezés felidézheti egy a sorok közé ékelődő kacsaringós út képét, amely utalhat a vers egészének pillanatnyiságára, hiszen vizuális karakterű szöveggént (már-már képverssé alakulva) megtöri a lineáris befogadás lehetőségét (ezt a szintaktikai szerkezet is „igazolta”). Másrészt egymáshoz rendelhet olyan szövegtöredékeket, melyek a cezúrával osztott tér azonos felén helyezkednek el. Ha tehát úgy próbáljuk meg olvasni a verset, hogy a cezúra több lehetséges szöveggé alakítja azt, akkor egyes helyeken valóban kivitelezhető ilyen olvasat. Az egyik legtisztább példa éppen a vers *közepé* táján a baloldali mezőben jelenik meg: „Ó, hogyha hinni tudnám: / mindazt, mit érdemes még, / ha volna még!”

Utalnunk kell arra is, hogy az *Erőltetett menet* egyes részletei nem pusztán az avantgárd, olvasói aktivitást igénylő stratégiái mentén szólaltathatók meg. Erre nemcsak a klasszikus versforma (nibelungizált alexandrin), hanem a szöveggközöttiség jelzései is felhívják a figyelmet. Például a vers zárlatának természetű metaforikája („a hold ma oly kerek!”) – amely egyben a feleszmélés párhuzama! – Ady híres sorának („Milyen csonka ma a Hold”) ellentételezéseként is értelmezhető. Az *Erőltetett menet* „helyreállítja” az Ady-vers részlegességre utaló mozzanatát, de úgy, hogy közben a modális viszonyokkal is eljátszik, ugyanis az optimista végki-csengés átírja a költemény alaptónusát. Mindez olvasásalakzatként is érthető: mintha a vers arra utalna, hogy a tragikus mozzanatokkal szemben mindig ott az ellenpólus, vagyis Radnóti költészetét sem feltétlenül kell mindig tragikus kontextusban értelmeznünk. Ez a „másik Radnóti” pedig túlélheti vetélytársát, biztosítva így az életmű zártságának fellazulását, a Radnóti-féle hang újradinamizálhatóságát.

Beregszászi Anikó

**II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar
Főiskola Filológiai Tanszéke, Beregszász,
e-mail: banikobaniko@gmail.com**

Új tendenciák a kárpátaljai magyar anyanyelvi nevelésben a tantervek, tankönyvek és a tankönyvírás tapasztalatainak tükrében (2. rész)

Az eredmények

Az első sikeres lépés az anyanyelvoktatás tartalmának a módosítására és a változtatások kodifikálására a 2005-ben megjelent, az ukrán oktatáspolitikai által akkor újonnan elképzelt, a korábbi 11 évfolyamosról 12 évfolyamos oktatási rendszerhez igazított magyar nyelv tanterv elkészítése volt (lásd Magyar nyelv, 2005). Az előző általános és középiskola tantervekhez képest ez a tanterv főleg *szemléletében* volt más. Az általános iskolai osztályok tananyagának tartalmát (ami jelentős részben grammatika) nem lehetett teljes mértékben átszabni, ezt az állami szabványtanterv nem tette lehetővé, de változtatni lehetett az anyanyelvhez és annak változataihoz való viszonyuláson, és hasznosabban, funkcionálisabban lehetett megközelíteni a nyelvtani ismeretek tanítását is. A 2005-ös tanterv újdonsága volt, hogy:

- kodifikálni próbálta az additív (hozáadó) szemléletet,
- nem a grammatika oktatását tekintette fő feladatának, hanem azt, hogy az iskolából kikerülő képesek legyenek

minden helyzethez megtalálni a megfelelő nyelvi változatokat és grammatikai formákat,

- kimondta, hogy a nyelvhasználat *helyénvalóságának* ismerete az anyanyelv oktatásának célja,

- a nyelvtant nem öncélúan igyekezett tanítani, hanem azért, hogy a tanuló könnyen, magabiztosan és tudatosan tudjon válogatni a rendelkezésére álló nyelvi elemek közül, amikor egy konkrét élethelyzetben kell szóban vagy írásban megnyilvánulnia.

Jelentősebb változáson ment keresztül a középiskolai osztályok magyar nyelv tananyagának tartalma. 2005-ben az ukrán oktatási rendszer még három középiskolai osztályban (10., 11., 12. évfolyam) gondolkodott, és az oktatás tartalmának megváltoztatására is lehetőséget adott. A korábbi tantervtől eltérően, addig a kárpátaljai magyarnyelv-oktatásban példátlan módon, a 2005-ös tanterv a középiskolai osztályokból száműzte a grammatikát, nem került sor annak harmadszori (az elemi és az általános iskola utáni) új-